

6-САБАҚ

ҒЫЛЫМИ ДЕРЕКТЕР ҚОРЫ, ЭЛЕКТРОНДЫ КАТАЛОГТЕР

1. Ғылыми деректер қоры:

деректерге сұратым жіберу ережелері, тірек сөздер бойынша іздеу.

2. Отандық және шетелдік мәліметтер қоры (Қазақстандық ұлттық электрондық кітапхана – kazneb.kz, ҚР ұлттық академиялық кітапханасы – <https://nabr.kz>; elibrary.ru, <http://www.diss.rsl.ru>. Amazon каталогі бойынша отандық және шетелдік ғылыми баспаларды іздеу.

3. Академиялық қоғамдастық құрылымы: ғылыми орталықтар, баспалар, журналдар. Қазіргі академиялық кеңістікке бағдарлану

Ақпараттық технологияның құралдары – компьютердің анықталған типі үшін бір немесе бірнеше байланыстағы программалық ақпараттардың, жұмыс технологиясының қолданушысы мен қойылған мақсатқа жетуіне мүмкіндік береді. Ақпараттық технологиялардың негізгі **мақсаты** – бағытталған мақсаттар әрекетінен өңделген ақпаратты қолданушыға жеткізу. Ал ақпаратты жүйенің басты **мақсаты** – ақпаратты беруді және сақтауды ұйымдастыру.

Ақпараттық жүйе – компьютерлік ақпараттық технологияны қолдайтын шешімдерді қабылдау және ақпараттық өнімдерді өндіру үшін адамдық-компьютерлік жүйені қолданады. Көп жағдайларда мұрағаттан немесе кітапханадан қажетті ақпаратты жедел түрде іздеу мәселесі жиі соқтығысамыз. *Ақпаратты іздеу жүйесі* (АІЖ) бұл – ақпаратты іздеу тіліне негізделген ақпарат көзінің сипаттамасымен, арнайы базадан іздеуді және қажетті шарттарға сәйкес деректерді де сұрыптау жүйесінің жиынтығы. Ақпаратты іздеу жүйесі мәліметтер қорынан толық ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Ақпаратты іздеу жүйесін (АІЖ) жасау мен қолдану 1950-жылдардың соңы мен 1960-жылдардың басында басталды. АІЖ қолданушының сұранысы бойынша, мәліметтер қорына сүйене отырып жүзеге асырады. АІЖ білім қорында ауқымды кең қолданысқа ие.

Кез келген АІЖ-нің басты мақсаты – қолданушының ақпараттық қажеттілігіне сәйкес ақпаратты іздеудің релеванттілігін қамтамасыз ету. Релеванттілік – бұл дайындалған іздеу нәтижесінің қорытындыға сәйкес болуы. Яғни, іздеу барысының нәтижесінде, ештеңе жоғалтпау және де тек сұранысқа сәйкес ақпаратты шығару.

Жалпы ақпаратты іздеу 4 кезеңнен тұрады:

- Ақпараттық қажеттілікті анықтау және сұранысты дұрыс құрастыру;
- Ақпаратты массивті мүмкін құраушылардың жиынтығын анықтау;
- Табылған ақпараттық массивтерден ақпаратты бөліп алу;
- Алынған ақпаратпен танысу және іздеу нәтижесін бағалау.

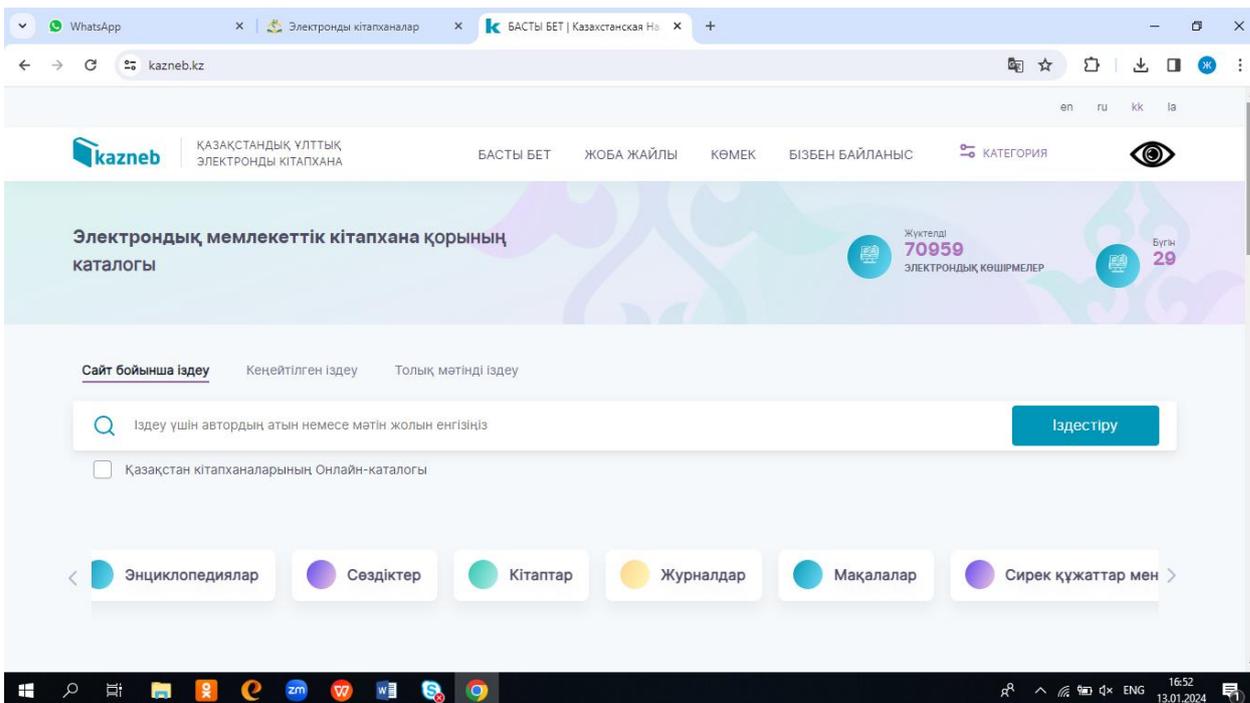
Іздеудің әдістері:

Мекенжайлық іздеу – бұл сұраныста көрсетілген тек формалді көрсеткіштер бойынша құжатты іздеу үрдісі. Жүзеге асыру үшін келесі шарттар қажет:

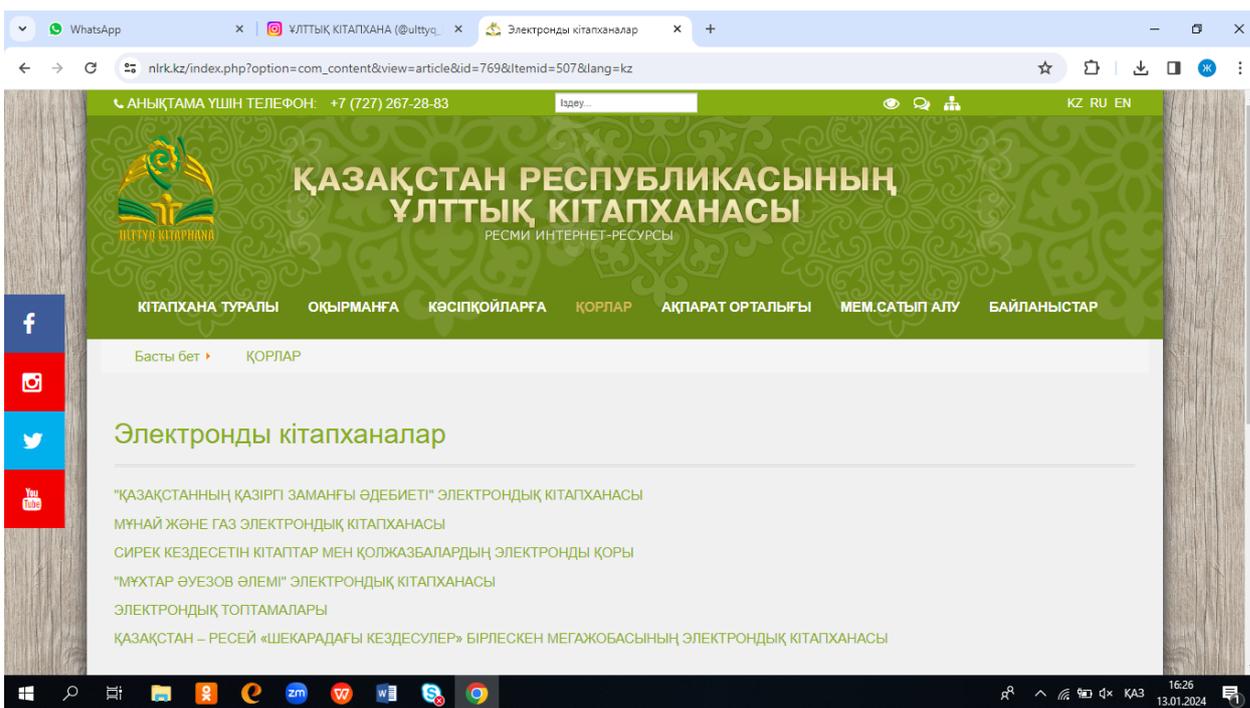
1. Құжатта мекенжайдың нақты болуы;

2. Жүйенің сақтау қоймасында немесе есте сақтау құрылғысында құжаттың орналасуын қатаң түрде қамтамасыз ету.

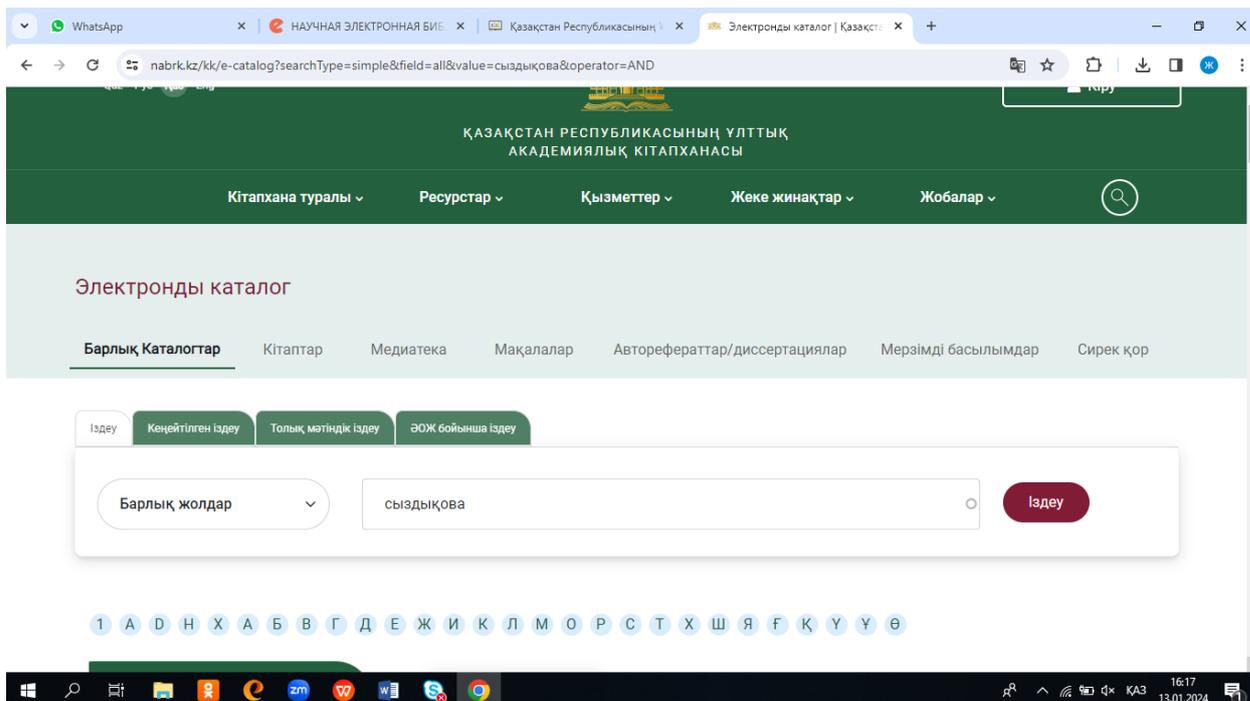
Құжаттың мекенжайы ретінде веб-серверлердің және веб-беттердің, библиографиялық жазбалардың элементтері және сақтау қоймасындағы құжаттың сақталу мекенжайы болады. Мәселен, *1-4 суреттерден* веб-сайттарды іздеуге болады.

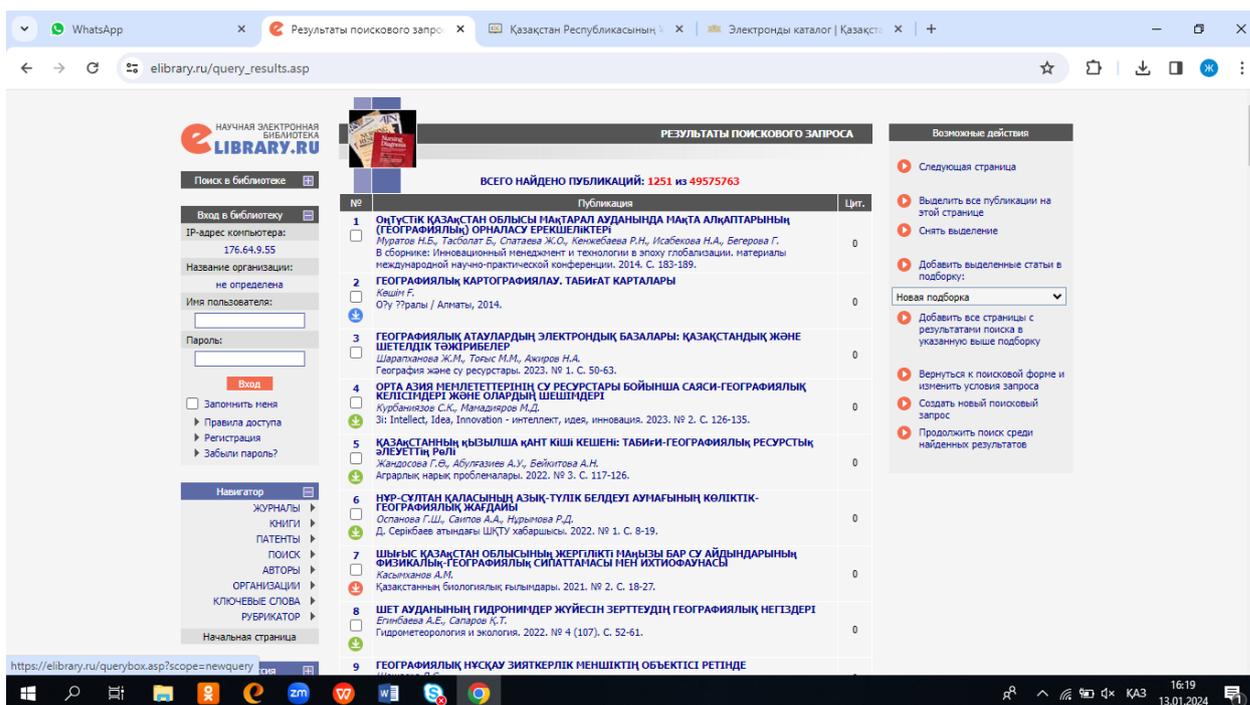
1-сурет. ҚазҰЭК порталының мекенжайы www.kazneb.kz

2-сурет. ҚР Ұлттық кітапханасының басты беті <https://nlrk.kz>

3-сурет. ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының басты беті <https://nabr.kz/>

4-сурет. Ғылыми электронды кітапхана <https://elibrary.ru/>

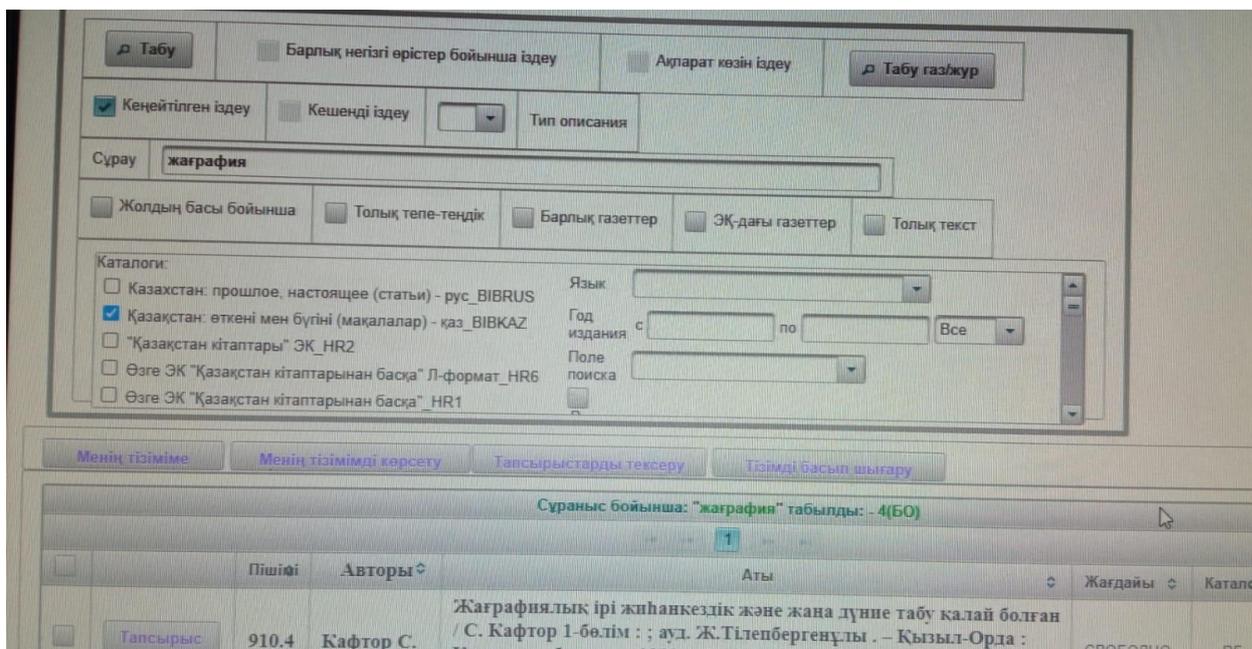
Семантикалық іздеу – құжатты мазмұны бойынша іздеу үрдісі.

Шарттары:

1. Құжаттың мазмұнын және сұранысын табиғи тілден ақпараттық іздеу тіліне аудару және құжат пен сұраныстың іздеу бейнесін құрастыру;

2. Іздеудің қосымша шарттары көрсетілетін іздеу сипаттамаларын құрастыру.

Семантикалық іздеу барысында көптеген құжаттар мекенжайсыз табылады. Мысалы, кітапхана мекенжайсыз көрсетілген библиографиялық жазбалардың жиынтығы.

Құжаттық іздеу – қолданушының сұранысына сәйкес ақпараттық іздеу жүйесінің қоймасынан алғашқы құжаттарды және деректер базасынан екінші деңгейдегі құжаттарды іздеу үрдісі.

Құжаттық іздеудің екі түрін ажыратуға болады.

1. Кітапханалық, алғашқы құжаттарды табуға бағытталған.
2. Библиографиялық жазба түрінде ұсынылған құжаттар туралы мағлұмат табуға бағытталған.

Ғылыми электронды кітапхананың көмегімен зерттеу тақырыбы бойынша әдебиеттерге шолу жасауға болады. Оны библиографиялық қызметте пайдалану мүмкіндіктерін қарастыра аласыз. Жоғарыда аталған сайттар арқылы ұсынылған дереккөздерге жүгінуге болады.

Ұсынылған материал **eLibrary.RU** ғылыми электронды кітапханасының мәнін қарастырады, ғылыми электронды кітапханаға қолжетімді библиографиялық ресурстардың алуан түрлілігін көрсетеді. Оларды зерттеушілердің де, кәсіби библиографтардың ба библиографиялық қызмет көрсету үдерістерінде пайдалану мүмкіндіктері сипатталады.

Ғаламторды пайдалану барысында сайттар атауының құрылымына мән берген дұрыс. Білім және мемлекеттік деңгейде маңызы бар сайттар **.edu**, **.ac**, **gov** қосымшаларын қолданады. Ал керісінше **.com**, **.co** қосымшалары бар сайттарға мұқият болу қажет. Мұндай сайттар коммерциялық бағыттағы метариалдарды жариялайды. Коммерциялық бағытта емес ұйымдардың сайттары **.org** қосымшасын қолданады (мысалы, **united kingdom.org**).

Халықаралық мәліметтер қоры ғылыми журналдардағы, кітаптардағы, патенттердегі жарияланымдардың абстрактілі деректер қорын көрсететін халықаралық деректер базасы. Мұнда ғылымның әр саласындағы қажетті материалдарды тақырып бойынша да, жарияланымдар авторлары бойынша да, авторларға сілтемелер бойынша іздеуге мүмкіндік береді. Мәселен, **Web of Science** (Thomson Reuters компаниясы) (жаратылыстану, әлеуметтік, гуманитарлық және өнер салаларын қамтитын ең үлкен дерекқор болып табылады); **Scopus** (Elsevier баспасы, техникалық, медициналық және гуманитарлық ғылымдарға арналған библиографиялық мәліметтер базасы болып табылады); **MatgSciNet** (математика мен статистикаға арналған мәтіндік деректер базасы); **zbMATH** (математика, информатика, физика салаларының мәліметтері бар); **Springer** (биология, медицина, физика, математика, гуманитарлық ғылымдарды қамтиды); **Georef** (геология мен геоғылымды қамтиды).

Өзіңіздің ғылыми зерттеуіңіз бойынша Қазақстан Республикасы Білім және жоғары білім министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдарға жариялай аласыз немесе сол жерден соңғы жаңалықтармен енгізілген ғылыми мақалаларды қарай аласыз. 1-кесте

№	Журналдың атауы
1	ҚазҰУ хабаршысы. Биология сериясы.
2	Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Биология ғылымдары сериясы
3	ҚазҰУ хабаршысы. Экология сериясы.
4	ҚарМУ хабаршысы. Биология, медицина, география сериялары
5	Д. Серікбаев ат. Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университетінің хабаршысы
6	Гидрометеорология және экология
7	Қазақстан Республикасы Ұлттық ядролық орталығының хабаршысы
8	Қазақстан-Британ техникалық университетінің хабаршысы
Ескерту. Жыл сайын тізім жаңартылып отырады.	

1-кесте. Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізімі

«КАБИС» – автоматтандырылған ақпараттық-кітапханалық жүйесі кітапхана қорын жабдықтау мен өңдеу процесін жүйелеуге, электронды каталогтарының мәліметтер базаларын құруға және олармен ақпаратты іздеуін қамтамасыздандыруға арналған. Кітапхана-библиографиялық процестерін автоматтандыру үшін «Kazakh Soft» ЖШС компаниясы өндеген «КАБИС» (Қазақ автоматтандырылған ақпараттық-кітапханалық жүйесі) лицензияланған кітапханалық бағдарламасы енгізілген. Электронды каталог – кітапхана жұмысының маңызды бір бөлігі. Жүйенің негізгі ерекшелік сипаттамасы — жылдам меңгеру мүмкіндігі, интерфейстің ыңғайлылығы, қазақ тілінде жұмыс жасау мүмкіндігі, (API) бағдарламалық интерфейсінің жүйелілігі, код сенімділігі, әкімшіліктендіру мен жұмыс жасаудың қарапайымдылығы.

Ғылыми кітапханалар арнайы бекітілген Кабис және Ирбис бағдарламалары арқылы жұмыс жасайды. Ғылыми кітапхана – ғаламтор желісіндегі өзінің электронды каталогын алғашқы орналастырушылардың бірі ретінде Қазақстан Веб-сайтының тарихына енді. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Ғылыми кітапханасы өте үлкен және онда кітаптар саны өте көп, сондықтан оны сақтауға, іздеп табуға және ол жайында ақпарат алуға ыңғайлы болу үшін арнайы құрастырылған бағдарлама бар.

1-жаттығу. Кестеде берілген материалдарды оларға берілген пікірлермен сәйкестендіріңіз

Материалдар	Академиялық тұрғыдан сараптама
Уикипедия	А) Мұндай кітаптардағы материалдардың тілі жеңіл болуы мүмкін, себебі бұл оқушылар мен студенттерге арналады. Оларды академиялық материал ретінде кеңінен қолдануға болады.
Massaget.kz	Ә) Мәтін оқиғасы қызық, оқуға жеңіл, әдеби тілмен жазылады. Бірақ академиялық дереккөз ретінде қолдануға болмайды.
Академиялық журналдар (ҚазҰУ «Хабаршысы»)	Б) мұндағы мақалаларды кез келген адам жазуы мүмкін және ондағы мақалалар редакцияланбаған. Бірақ олар тақырып туралы жылдам мәлімет табуға мүмкіндік береді және ғаламтор арқылы тез табылады.
«Егемен Қазақстан» газеті	В) Мұндағы мақалалар тек қана академиялық бағытта жазылады, тақырыбы мен зерттеу саласына байланысты түсіну қиын болуы мүмкін.

Әдеби кітаптар (Мысалы, «Абай жолы»)	Г) Мұнда соңғы жаңалықтар таратылып, олар саяси-қоғамдық бағытта болады. Олардағы кейбір мәліметтер негізінен академиялық бағыттағы материалдар ретінде қарастырылмайды.
Пәндерге байланысты оқулықтар	Ғ) Танымдық және ойын-сауық бағытындағы мәліметтер жарияланады. Академиялық материал ретінде қолданылмайды.

2-жаттығу.

<https://kazneb.kz/> сайты арқылы өзіңізді қызықтырған тақырыбыңыз бойынша мәлімет іздеңіз. Сол мәліметтерді топ болып талқылаңыз (іздеу әдістері, жолы, тапқан дереккөздерінің академиялық бағыттағы еңбектер екенін дәлелдеңіз).

3-жаттығу. Кез келген электронды каталогтан іздеу жолына *Жағрафия, Аурона, Табиғаттың тылсым құбылыстары* сөздерін жазып, шыққан мәтіндердің академиялық бағытта жазылғандығы немесе жазылмағандығын анықтаңыз.

4-жаттығу. Ғылыми мақаланың академиялық бағытта жазылғандығы немесе жазылмағандығын анықтаңыз.

Қалаларды дамытуда көлік жүйесі шешуші рөл атқарады. Ол қала өмірі мен инфрақұрылымының көптеген аспектілеріне тікелей әсер етеді. Тиімді көлік жүйесі тауарлар мен адамдарды тезі және арзан тасымалдауға көмектеседі, бұл қаланың экономикалық өсуіне ықпал етеді. Жақсы дамыған көлік инфрақұрылымы да инвестиция тартуға және жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. Зерттеудің мақсаты – географиялық ақпараттық технологияларды қолдану арқылы Алматы қаласының көлік инфрақұрылымын зерттеу. Алматы қаласының көлік инфрақұрылымын зерттеу үшін географиялық ақпараттық технологияларды пайдалану – өте перспективалы тәсіл. ГАЖ (геоақпараттық жүйелер) кеңістіктік деректерді талдауға және визуализациялауға мүмкіндік береді, бұл көлік пен қала дамуы арасындағы қарым-қатынастарды анықтауға мүмкіндік береді. ГАЖ әртүрлі жол учаскелерінде және тәуліктің түрлі уақыттарында қозғалыс көлемін бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл көлік желісіндегі ең жоғары жүктеме және кедергілер мүмкін бар аймақтарды анықтауға мүмкіндік береді. Мақалада Алматы тұрғындары арасында жүргізілген әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері берілген. Соның ішінде қала тұрғындары арасында әлеуметтік сауалнама жүргізу және SWOT-талдау жүргізу көлік желісін дамытудың ағымдағы жағдайы мен перспективаларының толық бейнесін береді. Бұл әдістер мен талдаулар – қаланың көлік жүйесін жақсарту және оның тұрғындарының қанағаттануын арттырудың маңызды құралы. (ҚазҰУ хабаршысы. География сериясы. №3, 2023).

1. Автор өзге авторлардың пікіріне сілтеме жасай ма?
2. Жалпы мәтін қай бағытта жазылған?
3. Электронды каталог арқылы осы бағыттағы мәтіндерді тірек сөздермен іздеп көріңіз
4. Мәтіннің дереккөзі <https://bulletin-geography.kaznu.kz/index.php/1-geo> қандай сайтқа жатады?

5-жаттығу. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Әл-Фараби кітапханасының электронды каталогы арқылы мәліметтерді қалай аламыз? Не байқадыңыз? Басқа кітапханалардан қандай ерекшеліктері бар?

6-жаттығу. Берілген үзінді қандай бағытта жазылған зерттеу жұмысының үзіндісі екенін анықтаңыз және зерттеу жұмысының қандай құрылымы екенін табыңыз?

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Ғылыми кітапханасы 2016 жылдан бастап кітаптарды және басқада ақпараттарды сақтауға, іздеп табуға және ол жайында ақпарат алуға ыңғайлы болу үшін арнайы құрастырылған программа – Ирбис программасын қолдана бастады. Жүйенің негізгі ерекшелік сипаттамасы – жылдам меңгеру мүмкіндігі, интерфейстің ыңғайлылығы, қазақ тілінде жұмыс жасау мүмкіндігі, (API) бағдарламалық интерфейсінің жүйелілігі, код сенімділігі, әкімшіліктендіру мен жұмыс жасаудың қарапайымдылығы.

Ирбис программасы Кабис бағдарламасына өте ұқсас. Ирбис пен кітаптарды немесе қандайда ақпараттарды іздеу үшін әрбір қолданушының жеке логині мен паролі болу керек. Бірақта қазір Кабистегі ақпараттар толық көшірілмеген Ирбис программасына. Сондықтан қазірде ғылыми кітапханаға келген ізденушілер Кабисті қолдану үстінде (<https://altyn-orda.kz/otchet-po-praktike-al-farabi-atyndagy-gylymi-kitaphana/>).

7-жаттығу. Мәтіндегі гиперсілтемемен берілген сөздерге анықтама беріңіз

Кітапхана қорындағы баспадан шыққан және қолжазба күйіндегі шығармалардың тізімі. Каталог кітапхана қорының мазмұнын көрсетуде, оқырмандардың қажетті кітапты тауып алуында, кітапхана міндеттерін шешуде көмекші құрал болып табылады. Кітапхананың кітап қорын жасайтын түрлі тақырыптағы баспадан шыққан шығармалар мен оқырмандар талабының әрқилылығы Каталогтың күрделі жүйесін құруды қажет етеді. Атқаратын қызметіне қарай кітапхана Каталогы – оқырмандар Каталогы және жұмыс Каталогы болып бөлінеді. Жұмыс Каталогына оқырмандар сирек талап ететін және ескірген әдебиеттердің тізімі енеді. Материалдарды топтастыру жағынан Каталогтар жүйелік, пәндік, әліпбилік, нөмірлі тағы басқа болады. Каталогтарға баспадан шыққан шығармалар түрлері тізіледі: кітаптар, мерзімді басылымдар, графикалық шығармалар, стандарттар, патенттер және авторлық куәліктер. Ірі кітапханаларда кітапхананың толық қорын қамтитын бас Каталогпен қатар бөлімдердің қорын көрсететін Каталогтар құрастырылады. Кітапхананың және кітапханааралық абоненттің ақпараттық қызметі кеңейген сайын жинақтау Каталогның маңызы артады. Ол бірнеше дербес кітапханалардың қорын көрсетеді және территориясына не саласына қарай жасалады. Форма жағынан каталогтар карточкалы Каталог, баспалы каталог (кітап түрінде), блоккарточкалы каталог (блокнот немесе альбом түрінде) болады. Мезгілінде толықтырып, өзгертіп отыруға ыңғайлы болғандықтан, карточкалы каталог көп тараған (<https://kk.wikipedia.org/>).

Пайдаланған әдебиеттер

- 1.Абильдина А., Разахова Б. Электронды каталог – ақпарат іздестірудегі басты құрал//Ақпараттық-инновациялық технологиялар: ғылым, білім және бизнестің интеграциялануы. 1-том. Алматы, 2011. -40 б.
2. Мамырова К. Электронды кітапхана үдерісіндегі отандық ерекшеліктер//Отандық және шетелдік кітаптану, кітап шығару, кітап тарату істерінің теориясы мен тәжірибелері: мәселелері, ізденістері мен шешімдері. Алматы, 2012. -69 б.
3. <https://www.nlrk.kz>
4. <https://nabr.kz/>
5. <https://kazneb.kz/>
6. <https://www.internauka.org/blog?cat=4>
7. <http://control.edu.gov.kz/>